

Г.Г. Галиакбарова 

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.
e-mail: guzal_gg@mail.ru

ШЕТЕЛДЕГІ ОТАНДАСТАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Зерттеліп отырған тақырыптың өзектілігі шетелдегі отандастар және олармен байланысты көші-қон және иммиграция мәселелері әлеуметтік-экономикалық, мәдени құбылыс дәрежесінен саяси дәрежеге ауысуымен ерекшеленеді. Осыған орай, геосаяси өзгерістер көші-қонның жаңа толқындарына алып келеді және шетелдегі отандастармен байланысты мәселелерді құқықтық реттеу аспектілерін өзекті деңгейге көтерді. Аталған мәселе Қазақстан үшін де өзекті болып келеді. Мәселен, шетелдік қазақтарды мемлекеттік қолдау саясаты соңғы уақытта қазақ тілін қолдану салаларының тарылуына және шетелде тұратын қазақтардың өзіндік ұлттық ерекшелігінің біртіндеп жоғалу қаупі мен ассимиляциялауға байланысты айтарлықтай өзектендірілді.

Ғылыми зерттеудің негізгі мақсаты шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауды құқықтық реттеудің проблемалық мәселелерін зерттеу, сондай-ақ халықаралық тәжірибені зерделеу негізінде тиісті ұсыныстар дайындау болып табылады, себебі қазіргі уақытта Қазақстанда шетелдік отандастарды қолдау құқықтық тұрғыдан жүйелі түрде реттелмеген және бұл халықаралық тәжірибеге сәйкес келмейді.

Зерттеудің ғылыми және тәжірибелік маңыздылығы шетелдегі отандастарды, ең алдымен қазақ диаспорасын мемлекеттік қолдау мәселелері, бір жағынан, мемлекеттік саясат пен ұлттық заңнаманың қазіргі жағдайы, екінші жағынан – қазіргі халықаралық тәжірибе жағынан қарастырылуында. Мақалада проблеманың құқықтық жағына баса назар аударылды. Сонымен қатар, шетелдегі отандастарды қолдау мәселелерін зерттеу диаспора, көші-қон процесі сияқты құрамдастармен тығыз байланысты және осыған орай олар да сипатталды.

Әдістемелік негіздері: жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модельдеу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдері (нақты тарихи, диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық, салыстырмалы құқықтану әдісі).

Нәтижесінде, әлемдік тәжірибені ескере отырып, Қазақстанда алғаш рет шетелдегі отандастарды қолдау мәселелерін реттейтін заң қабылдау қажеттілігі негізделді.

Түйін сөздер: шетелдегі отандастар, диаспора, көші-қон, мемлекеттік қолдау, халықаралық тәжірибе, заңнама.

G.G. Galiakbarova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Nur-Sultan
e-mail: guzal_gg@mail.ru

Specific features of state support for compatriots abroad: legal analysis

The relevance of the topic under study is due to the fact that compatriots abroad and the related problems of migration and immigration are distinguished by the transition from a socio-economic, cultural phenomenon to a political one. In this regard, it is expected that geopolitical changes will lead to new waves of migration and the need for legal regulation of issues related to state support for compatriots abroad. This issue is undoubtedly relevant for Kazakhstan as well. Thus, the policy of state support for Kazakhs abroad has recently been significantly updated in connection with the narrowing of the scope of the Kazakh language and the threat of gradual loss and assimilation of the original national identity of Kazakhs in their countries of residence.

The main purpose of the research is to study problematic issues of legal regulation of state support for compatriots abroad, as well as preparation of relevant proposals based on the study of international experience, since at present in Kazakhstan support of foreign compatriots is not regulated from a legal point of view, which does not correspond to international practice.

The scientific and practical significance of the study lies in the fact that the issues of state support for compatriots abroad, primarily the Kazakh diaspora, are considered, that is, on the one hand, the current state of state policy and national legislation, on the other, modern international experience. The article,

to a greater extent, focuses on the legal regulation of this issue. In addition, the study of issues of support for compatriots abroad is closely related to such components as the diaspora, the migration process, and in this regard, they were also considered.

The methodological basis of the research is: general scientific methods (logical, structural and systems analysis, synthesis, comparison, abstraction, induction and deduction, modeling), as well as special methods and techniques for studying phenomena and processes (concrete historical, dialectical, formal-logical, structural-functional, method of comparative jurisprudence).

As a result of the study, taking into account the world experience, for the first time in Kazakhstan the necessity of adopting a special law regulating the issues of state support of compatriots abroad was substantiated.

Key words: state support, compatriots abroad, diaspora, migration, international experience, legislation.

Г.Г. Галиакбарова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан,
e-mail: guzal_gg@mail.ru

Особенности государственной поддержки соотечественников за рубежом: правовой анализ

Актуальность исследуемой темы обусловлена тем, что соотечественники за рубежом и связанные с ними проблемы миграции и иммиграции отличаются переходом от социально-экономического, культурного феномена к политическому. В этой связи ожидается, что геополитические изменения приведут к новым волнам миграции и необходимости правового регулирования вопросов, связанных с государственной поддержкой соотечественников за рубежом. Данный вопрос, безусловно, актуален и для Казахстана. Так, политика государственной поддержки казахов за рубежом в последнее время существенно актуализировалась в связи с сужением сфер применения казахского языка и угрозой постепенной утраты и ассимиляции самобытной национальной идентичности казахов в странах их проживания.

Основной целью научного исследования является изучение проблемных вопросов правового регулирования государственной поддержки соотечественников за рубежом, а также подготовка соответствующих предложений на основе изучения международного опыта, так как в настоящее время в Казахстане поддержка зарубежных соотечественников не урегулирована с правовой точки зрения, что не соответствует международной практике.

Научная и практическая значимость исследования заключается в том, что рассматриваются вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом, прежде всего казахской диаспоры, то есть, с одной стороны, современное состояние государственной политики и национального законодательства, с другой – современный международный опыт. В статье в большей степени сделан акцент на правовом регулировании данного вопроса. Кроме того, изучение вопросов поддержки соотечественников за рубежом тесно связано с такими составляющими, как диаспора, миграционный процесс, и в этой связи они также были рассмотрены.

Методологической основой исследования являются: общенаучные методы (логический, структурный и системный анализ, синтез, сравнение, абстракция, индукция и дедукция, моделирование), а также специальные методы и приемы исследования явлений и процессов (конкретно-исторический, диалектический, формально-логический, структурно-функциональный, метод сравнительного правоведения).

В результате исследования, с учетом мирового опыта, впервые в Казахстане обоснована необходимость принятия специального закона, регулирующего вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом.

Ключевые слова: государственная поддержка, соотечественники за рубежом, диаспора, миграция, международный опыт, законодательство.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде шетелдік диаспорамен сауатты құрылған байланыс жүйесі мемлекет дамуының маңызды тетігіне айналатынын әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Бұл дегеніміз, жаһандану жағдайында көші-қон

процестері дамыған сайын ауқымды сипатқа иеленуінде.

Неліктен көптеген мемлекеттер шетелдегі отандастарын қолдауға бағытталған саясатты дамытуда? Диаспора саясатына деген осы қызығушылық мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың тәжірибесінің артып келе жат-

қанын және академиялық мәнмәтіннен тыс өзекті болуын көрсетеді (Ragazzi 2009: 383).

Диаспоралар өз елдерінің түрлі салаларын дамытуда елеулі үлес қосуда және бірқатар мемлекеттер өз диаспораларының саяси, экономикалық және мәдени әлеуетін белсенді қолданады. Дегенмен, диаспораның өмірі екі жақта қатар жүретінін ескеру қажет. Бұл ерекшелік өздерінің ата-бабаларының дәстүрлері мен мәдениетін құрметтейтін ұрпақтарға беріледі, кейінгі ұрпақтар араларындағы барлық айырмашылықтарды жойып, байырғы тұрғындарға сіңіскенге дейін орын алады десек де болады (Kymlicka 1995: 25).

Көбінесе өзге елде диаспораның интеграция процесіне тілді, сондай-ақ өз құқықтары мен міндеттерін білмеуі кедергі келтіреді. Алайда, диаспораны қабылдаушы елде айтарлықтай табысты және қарқынды дамыған жағдайлары да орын алуда. Әдетте, мұндай кездерде оның экономикалық және саяси ықпалы шешуші рөл атқарды, бұл ұлттық және халықаралық мәселелер бойынша өздері тұратын елдің саяси көшбасшыларымен өзара әрекеттесуге және келіссөздер жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл құбылыс «Diaspora Diplomacy» (Lyons 2014: 163) деп аталды, бұл дегеніміз қабылдаушы елдің мәдениетіне, экономикасына және саясатына әсер ететін көптеген эмигранттардың қолдауы мен белсенділігіне негізделген ұжымдық іс-әрекетті білдіреді. Яғни, «тараптардың мәдениеттерін жақындастыратын өзара тиімді қатынастар арқылы»; кейбір жағдайларда «сонымен қатар өзінің тарихи Отаны мен тұрып жатқан елі арасындағы халықаралық қатынастарға әсер ете алатын» (Gonzalez 2012: 23), сонымен қатар басқа елдермен қарым-қатынасқа әсер ететінін білдіреді. Алайда, «дипломатия» сөзі бұл ұғымда артық десек те болатын шығар, себебі Терренс Лионс ұсынған «Diaspora Lobbying» ұғымы неғұрлым қолайлы болып көрінеді. Сондай-ақ, бұл тәсіл қайшылықты болуы мүмкін, өйткені кейбір мемлекеттер диаспораның күшін өз мүдделері үшін пайдалана алады (Ragazzi 2009: 384).

Қазіргі Қазақстан да өз алдына елді жаңғырту, экономиканы дамудың инновациялық жолына көшіру, халықтың өмір сүру деңгейін арттыру және елдің әлемнің дамыған отыз елінің қатарына кіруі үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған күрделі міндеттер қойып отыр.

Материал мен әдістер

Ғылыми мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модельдеу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдері (нақты тарихи, диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық, салыстырмалы құқықтану әдісі) қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Дүниежүзі қазақтары қауымдастығының мәліметтеріне сәйкес, Қазақстаннан тыс 43 елде қазақ диаспорасының саны – 5-7 миллионды құрайды. Тәуелсіздік алғаннан бастап Қазақстан шетелдегі қазақ диаспорасына, әртүрлі себептерге байланысты Отанынан тыс жерде қалған, бірақ оған қарамастан Қазақстанға шынайы қызығушылық танытып, өз тағдырларының Қазақстанның тағдырына қатысты екенін сезінетін қазақтарға қызығушылық танытып келеді.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» жаңа стратегиялық бағытын іске асыру үшін ерекше жауапкершілік ең алдымен қазақтарға жүктелетінін» және «егер ұлт өзінің мәдени кодын жоғалтса, онда ұлттың өзі де бұзылады. Бұған жол беруге болмайды!», – деп атап өтті (Жолдау 2012). Сонымен қатар, Н.Ә. Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – өз мәдениетінді, сол ұлттық кодыңды сақтай білу екенін атап өтті (Назарбаев 2017).

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректеріне сәйкес 1991 жылдан бастап 2019 жылға дейін 304 839 отбасы немесе 1 042 589 адам тарихи Отанына оралып, қандас мәртебесін алды, оның ішінде еңбекке қабілетті жастағы адамдар – 56,3%, 18 жасқа дейінгі балалар – 39% және зейнеткерлер – 4,7% құрайды (<https://www.enbek.gov.kz/ru/node/345001>). Соңғы екі жылда тарихи Отанына қоныс аударған этникалық қазақтардың саны өткен жылдармен салыстырғанда екі есе және одан да көп қысқару серпініне ие. Мұның бірден бір себебі – мемлекеттік органдардың

өзара іс-қимыл алгоритмінің сәйкессіздігі болмауы, рәсімдердің шектен тыс бюрократияландырылуы және бірыңғай заңнаманың болмауы десек де болады. Бұл дегеніміз, шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауды дамытудың маңыздылығы Қазақстанда осы салада кешенді тәсілдің болмауы болып табылады, өйткені шетелдегі отандастарды жан-жақты қолдау бойынша нақты белгіленген функциялары бар бірыңғай мемлекеттік орган жоқ. Дегенмен, көптеген елдерде диаспоралық саясат мәселелерімен арнайы уәкілетті органдар (мысалы, Израильдегі Қоныс аудару және интеграция министрлігі, Армениядағы Диаспора министрлігі, Әзірбайжандағы Диаспорамен жұмыс жөніндегі мемлекеттік комитет және т.б.) айналысады.

Тағы бір айта кететін жағдай, көптеген ғылыми жұмыстар «диаспора» және «отандастар» терминдерін түрлі аспектілер жағынан зерттейді. Мысалы, В.М. Скринник алыс шет елдердегі және ТМД елдеріндегі отандастарға қатысты аталған терминдерді қолдану қағидаттарын анықтау мәселелерін зерттей отырып, «диаспора» және «отандастар» ұғымдарының «белгіленген терминологиялық анықтамасы» жоқ және оларды «тең пайдалануға» болады деп есептейді (Скринник 2008: 156), ал Милтон Дж. Эстман қазіргі диаспораны көші-қон нәтижесінде пайда болған, өзінің шыққан елімен байланысты сақтайтын этникалық аз ұлт ретінде анықтайды (Estman 1990: 16).

Этникалық қазақтардың көші-қон мәселелері, сондай-ақ этникалық қазақтардың басқа мемлекеттердің аумағына неліктен және қалай келгенін түсіндіретін себептер нақты тарихи фактілермен және жағдайлармен байланысты екенін ерекше атап өткен жөн. Г.М. Меңдіқұлова атап өткендей, қазақ диаспорасы әртекті және әр типті, ұзақ уақыт бойы қалыптасқан және әр тарихи кезеңде оның қалыптасуы мен дамуының түрлі себептері бар (Меңдіқұлова 1997: 56).

Қазақ диаспорасының құқықтық жағдайын заңнамалық реттеудің орындылығы шетелде тұратын этникалық қазақтарды қолдау мәселелерін реттейтін Қазақстанда бірыңғай арнайы құқықтық актінің болмауынан туындап отыр. Аталған арнайы құқықтық актіні әзірлеу мен қабылдау халықаралық құқық талаптарына сай келеді. 1992 жылғы 18 желтоқсанда қабылданған «Ұлттық немесе этникалық, діни және тілдік аз топтарға тиесілі тұлғалардың құқықтары туралы» БҰҰ декларациясының 2-бабында «өз тобының басқа мүшелерімен және басқа аз топтарға жататын

тұлғалармен еркін және бейбіт байланыстарды, сондай-ақ олар ұлттық, этникалық, діни немесе тілдік дәнекерлермен байланысты басқа мемлекеттердің азаматтарымен шекара арқылы байланыстарды қандай да бір кемсітушіліксіз орнату және қолдау құқығы» жарияланады (БҰҰ декларациясы 1992).

Отандастарды мемлекеттік қолдаудың мақсаты олардың мүдделерін, сондай-ақ шет мемлекеттерде тең құқықты азаматтар ретінде өмір сүруі, тарихи Отанымен байланыста болуы, Қазақстанға қайтып оралуы және азаматтық алуы мүмкін жағдайларды құқықтық қорғауды қамтамасыз ету болып табылады, өйткені елдің бәсекеге қабілеттілігі тек санына ғана емес, сондай-ақ адами капиталдың сапасына да байланысты болады (Zhampeissova 2013: 794).

«Халықтың көші-қоны туралы» ҚР Заңында «бұрынғы отандас» ұғымының анықтамасы келтірілген, оған сәйкес бұрынғы отандас – Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасында немесе Қазақстан Республикасында туған немесе бұдан бұрын азаматтығында болған және шетелде тұрақты тұратын адам (ҚР Көші-қон туралы Заңы 2011). Қазақстандық заң шығарушы ұсынған отандастардың көрсетілген санатын «бұрынғы» деп айқындау орынды емес деп есептейміз, өйткені отандастарға «бұрынғы отандас» мәртебесін беру Қазақстан Республикасы тарапынан отандастарға қарағанда өзгеше көзқарас ретінде қабылдануы мүмкін.

Осыған орай, «шетелдегі отандас» институтының анықтамасы (қазақстандық заңнамада бұл термин жоқ – *автордың ескертпесі*) нақтылауды талап етеді. А.В. Шипилов бұл терминнің ерекше маңыздылығын атап өтіп, «отандастар» тек заңды ғана емес, сонымен қатар, рухани категория деген екен (Шипилов 2017: 129).

Жоғарыда қарастырылған мәселені реттеуде Ресейдің тәжірибесі біз үшін қызықты. Мәселен, Ресей Федерациясының шетелдегі отандастарға қатысты мемлекеттік саясаты туралы Заңының 1-бабының 1-тармағына сәйкес, отандастар – бір мемлекетте туылған, онда тұратын немесе тұрған және ортақ тіл, тарих, мәдени мұра, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптық белгілері бар адамдар, сондай-ақ осы адамдардың төменнен таралған тікелей ұрпақтары (РФ шетелдегі отандастарға қатысты мемлекеттік саясаты туралы Заңы 1999).

В.В. Раздобаров пен Е.А. Павлов: «Ресейдің отандастарға қатысты саяси бағыты тұтастай алғанда оң эволюцияны өтті: мәселені түсінбеуден және елемеуден бастап, оны ең маңыз-

дыларының бірі ретінде анықтауға, құқықтық актілерді қабылдау және отандастарды қолдау бағдарламаларын әзірлеуге дейін апарды» (Раздобаров пен Павлов, 2005: 53).

Сонымен қатар, зерттеу тақырыбын жан-жақты талқылау мақсатында Румыния мен Болгария мемлекеттерінің тәжірибесін қарастырып көрсек. Мысалы, 2015 жылғы деректер бойынша 9 миллионға жуық румын тілінде сөйлейтін қауым Румынияның шегінен тыс тұрады (<http://www.ruvek.ru/?module=articles&action=view&id=9744&theme=23>).

Румындық бірегейлікті сақтау және тарихи отанымен байланыстарды дамыту мақсатында Румынияның Шетелдегі румындық диаспора мәселелері жөніндегі министрлік (бұдан әрі – министрлік) румын тілін оқыту (білім беру бағдарламалары арқылы), рухани сабақтастықты қамтамасыз ету (шет мемлекеттердегі румындық шіркеулерді қолдау және бұқаралық ақпарат құралдарын қаржыландыру) және диаспораның мәдени құндылықтарын алға жылжыту (қауымдастықты қаржыландыру) бойынша мемлекеттік саясат жүргізеді.

2010 жылы Румыния үкіметі Шетелде тұратын отандастармен жұмыс істеу бойынша 2011-2020 жылдардағы кезеңге арналған ұзақ мерзімді стратегия жобасын бекіткен болатын. Аталған құжат өз кезегінде румын диаспорасының этникалық бірегейлігін сақтап қалуға бағытталған жол картасы болды десек те болады.

«Румын диаспорасына қолдау көрсету туралы» 2007 жылғы Заңға сәйкес өз өкілеттіктерін жүзеге асыру мақсатында министрлік мемлекеттік органдар және жергілікті атқарушы органдармен, сондай-ақ басқа заңды және жеке тұлғалармен ынтымақтасады.

«Румын диаспорасына қолдау көрсету туралы» Заң:

а) румындық мәдени бірегейлікке жататын тұлғалардың – туғаннан бері румындардың және қай жергілікті жерге (армэндар, армэнжилар, аромандар, басарабтар, буковинецтер, чуцовлахтар, дако-романдар, молдовандар және т.б.) жататындықтарына қарамастан Румынияның шегінен тыс тұратын румындық тіл және мәдени ортаға жататын тұлғалардың құқықтарын;

б) Румынияның румын диаспорасына көрсетілетін қолдау саласындағы күзіретті органдарының рөлі мен міндеттерін реттейді.

Румын диаспорасы санатына:

а) пайдаланатын этнонимге қарамастан Румыниямен көршілес мемлекеттерде тұратын

ұлттық, тілдік азшылыққа немесе байырғы этникалық топтарға жататын тұлғалар;

б) өзінің румындық азаматтығын сақтап қалған-қалмағандығына қарамастан көшіп келген румындықтар, олардың ұрпақтары, сондай-ақ Румыния аумағынан тыс табысты қызметті жүзеге асыратын шетелде тұратын Румыния азаматтары;

в) Румыниядан шыққандар болып мойындалған және елдің шегінен тыс тұратын, азшылық топ ретінде тіркелген, өз-өзін анықтау арқылы өзінің тиесілігін румындық мәдени және өзгеше кеңістікке жатқызатын этникалық румындар жатады.

«Румын диаспорасына қолдау көрсету туралы» Заңның 5-бабына сәйкес румын диаспорасына мына құқықтарға ие:

- Румынияда мемлекеттік мәдени мекемелерге, тарихи ескерткіштерге және жергілікті мұраға еркін қол жеткізу;

- Румынияда, шетелде және тұру елдерінде барлық оқыту деңгейлері мен нысандарында румын тілін оқу;

- румын тілін білуді тереңдету және румындық мәдениетті, ғылыми, этникалық және діни ерекшелікті бекіту үшін Румынияда, шетелде және тұрып жатқан елдерінде білім берудің кез келген деңгейінде және нысанында Румынияда оқу үшін өтініш беру және стипендия алу және т.б.

Келесі зерттейтін мемлекет – Болгария. Бұл мемлекет – Орта Еуропа субөңірінің маңызды геосаяси құрамдауышы болып келеді. Болгария халқының саны 7,9 млн. адам және болгарлар халықтың 85% құрайды, өйткені бұл елде түріктердің, сығандар мен македондықтардың ұлттық азшылықтарды тұрады (Чесновский 2016: 111).

Болгарияның шетелдегі болгарларға қатысты саясаты ХХ ғасырдың 90-жылдарынан бастап қалыптасуда. Оның дамуы «болгар ұлты» түсінігін кеңінен түсіндіру бағытымен ерекшеленеді. Этникалық диаспорамен өзара іс-қимыл жасасу процесінің мемлекеттік пайымын қалыптастыру нәтижесі 2014 жылғы шілде айында «Болгарлық азаматтар мен бүкіл әлем бойынша болгарлық тарихи қауымдарға арналған ұлттық стратегияның» қабылдануы болды (<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938>). Аталған стратегия шетелдегі барлық этникалық болгарларды бірыңғай болгар ұлтына біріктіру міндетін қалыптастырды.

Осы процестің аса маңызды элементі шетелдік диаспорадағы сәйкестендіру процестерін қолдау, мәдениет, білім және ғылым саласында тұрақты байланыстар құру болып табылады. Білім беру саласында мәдени-ағарту қызметі мен саясатын жүргізу екі негізгі бағытта іске асырылады.

Біріншіден, Болгария болгарлық білім беру орталықтарының құрылуын және жұмыс істеуін, этникалық болгарлар тығыз қоныстанған жерлердегі мәдени-ағарту және мемориалдық ішараларды өткізуді қамтамасыз етеді. Аталған бағыт мектеп жасындағы балаларда этникалық сана-сезімді қалыптастыруға және ұлттық мемлекет шегінен тыс болгарлық этномәдени диаспораларда жалпы тарихи ескерткішті қолдау үшін жағдай жасауға бағытталған.

Екіншіден, Болгария саясаты мемлекеттік университеттерге түсу кезінде білім беру гранттарын, стипендиялар, жеңілдіктер беру арқылы Болгарияның жоғары оқу орындарына оқуға тегі болгарлық жастарды тарту саясатын жүзеге асырады және т.б. (<file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/2019-2020/found/%D0%98%D1%8E%D0%BD%D1%8C/6216.pdf>).

Білім беру саласындағы осыған ұқсас саясат XX ғасырдың екінші жартысында, оның ішінде 1982 жылдан бастап 1991 жылға дейін жұмыс істеген Шетелдегі болгарлармен жұмыс істеу жөніндегі комитет бар болған кезеңде қалыптаса бастады. Қазіргі уақытта аталған бағыттағы қызметті Шетелдегі болгарлар агенттігі жүзеге асырады.

2000 жылғы 29 наурызда Болгарияда «Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар туралы» Заңы қабылданды (<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612>). Аталған Заңның 2-бабына сәйкес:

- тегі болгарлық ең болмағанда бір туысқаны бар;
- болгарлық ұлттық сана-сезімі бар;
- тұрақты немесе ұзақ мерзім басқа мемлекеттің аумағында тұратын тұлға Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлық азамат болып табылады.

Ел аумағына келгенде болгар азаматы болып табылмайтын Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар Болгария Республикасына тұрақты тұру мақсатында олардың келуін немесе қайта оралуын реттеуге байланысты мемлекеттік баж салығын төлеу кезінде Министрлер Кеңесі белгілеген шарттармен және

тәртіпте жеңілдіктерді пайдаланады. Сондай-ақ, болгар азаматы болып табылмайтын Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар жеңілдетілген тәртіпте рұқсат алғаннан кейін елде болған уақытта жұмыс істеуге құқылы.

Сонымен қатар, болгарлық азаматтығы жоқ Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар қолданыстағы заңнамаға сәйкес, жерге байланысты заттық құқықтарды қоспағанда, болгар азаматтары үшін белгіленген шарттармен және тәртіпте Болгария Республикасында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыра алады, инвестиция салып, заңдастыруға қатыса алады, өзінің меншікті құқығын қалпына келтіріп, мұра ала алады.

Заң Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлардың Болгария Республикасының мемлекеттік және муниципалдық оқу орындарында болгарлық азаматтармен тең жағдайда тегін бастауыш және орта білім алуға құқығы бар деп белгілейді (9-бап). Жоғары білімге қатысты алар болсақ, онда осы мәселе аталған заңмен бірге Болгария Республикасының «Жоғары білім туралы» Заңында реттелген, заң нормаларына сәйкес Республика шегінен тыс тұратын тегі болгарлық студенттер Болгарияның мемлекеттік мекемелерінде Болгария азаматтары үшін қарастырылған шарттармен тегін жоғары білім алуға құқылы (4-бөлім, 91(5)-бап) (<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361>). Білім алуға жұмсалатын шығындарды төлеуге шамасы жетпейтін Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар үшін Болгария Республикасының мемлекеттік бюджетінен қаржыландыратын арнайы бағдарламалар бар (10-бап (3)). Болгар мемлекеті Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарларға оқыту, оқулықтар және болгар тілін, мәдениетін, тарихын, географиясын және басқа пәндерді меңгеру үшін қажетті басқа материалдық құралдар алу бойынша болгарлық мекемелермен ұйымдардан көмек алу құқығын береді.

Қорытынды

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне құқықтық мониторинг жүргізу нәтижесінде қолданыстағы нормативтік құқықтық база тұтастай алғанда қандастардың мәртебесін айқындауға және реттеуге бағытталған (қазіргі уақытта қандастарды қолдауды құқықтық қамтамасыз етумен байланысты нормалар Қазақстан Республикасының 65-тен астам құқықтық

актілерінің мәтіндерінде қамтылған, бұл құқық қолдану процесінде белгілі бір қиындық туғызады), бұл ретте «қандас» терминінің мазмұны басқа мемлекеттердің аумағында тұратын этникалық қазақтарды – қазақ диаспорасын қамтымайтындығы және тиісті құқықтық актілердің нормалары қоғамның белгілі бір сын-кәтерін тудыратындығы анықталды.

Осылайша, шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдаудың шетелдік (мәселен, Ресей, Румыния, Болгария елдерінің) тәжірибесі Қазақстан үшін осы саладағы заңнамалық базаны әзірлеу мәселесінде құнды болып табылады. «Шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірлеу Қазақстан мен шетелде тұратын отандастарымыздың арасындағы байланысты дамыту және қолдау үшін жағдай жасау жөнін-

дегі дәйекті қадам болар еді, бұл ел үшін бірқатар өзекті мәселелерді шешуге ықпал етуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарды талдай отырып, осы ғылыми мақалада ұсынылып отырған арнайы заңды әзірлеудің орындылығы тек этникалық қазақтармен ғана емес, сонымен қатар, 90-жылдары Қазақстаннан көшіп кеткен шетелдегі бұрынғы отандастардың Қазақстанмен байланыс орнату үшін қолайлы жағдай жасау мақсатында жұмысты жетілдіру қажеттілігімен түсіндіріледі деген қорытындыға келуге болады.

Атап айтқанда, осы жұмыстың басты қорытындысы шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауға, бірінші кезекте, этникалық қазақтарды тарихи Отанының айналасына шоғырландыруға бағытталған қазіргі Қазақстан тарихындағы алғашқы заң жобасын қабылдау қажеттілігі болып табылады.

Әдебиеттер

- Вернер Н.В. Соотечественники как элемент политики «мягкой силы» // Вопросы политологии. – 2018, № (3). – С. 161-175.
- Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities Adopted in New York 18 December 1992 (GA resolution 47/135) // [Электрондық ресурсы] URL: <https://www.oas.org/dil/1992%20Declaration%20on%20the%20Rights%20of%20Persons%20Belonging%20to%20National%20or%20Ethnic,%20Religious%20and%20Linguistic.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Драгнева С. Образовательная политика Болгарии в отношении болгар зарубежья / Българите в Северното Причерноморие // [Электрондық ресурсы] URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/2019-2020/found/%D0%98%D1%8E%D0%BD%D1%8C/6216.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Estman Milton J. Ethnic Pluralism and International Relations. Canadian Review of Studies in Nationalism. XVII. 1–2 (1990), Professor at Cornell University, USA.
- Gonzalez III J. Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influences, USA: Mill City Press, 2012. <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/345001> (қаралған күні: 18.06.2021)
- <http://www.ruvek.ru/?module=articles&action=view&id=9744&theme=23> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г. / Българският правен портал // [Электрондық ресурсы] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Закон за висшето образование. Българският правен портал // [Электрондық ресурсы] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Kymlicka, W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Clarendon Press. 1995.
- «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан Республикасының Президенті – елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. // [Электрондық ресурсы] URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Lyons T. Diaspora Lobbying and Ethiopian Politics, Diaspora Lobbies and the US Government: Convergence and Divergence in Making Foreign Policy, ed. Dewing J., Segura R., 2014, p. 163.
- Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты 2017 жылғы 12 сәуірдегі мақаласы // [Электрондық ресурсы] URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (қаралған күні: 18.06.2021)
- Мендикулова Г.М. Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие: монография. – Алматы: Ғылым, 1997. – 264 с.
- Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света от 23.07.2014 г. // Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации // [Электрондық ресурсы] URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Ragazzi F. Governing Diasporas, International Political Sociology, 2009, No. 3, p. 383.
- Раздобаров В.В., Павлов Е.А. О положении соотечественников в странах СНГ и их поддержке Российской Федерацией // Аналитический вестник Совета Федерации Федерального собрания РФ «Защита прав и интересов соотечественников, проживающих за рубежом». – М., 2005, № 20 (272). Ч. I. – С. 52-62.

Скринник В.М. Россия и зарубежные соотечественники: проблемы консолидации и интеграции в новых геополитических условиях. – Бишкек: КРСУ, 2008. – 432 с.

Федеральный закон «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом» от 24.05.1999 № 99-ФЗ // [Электрондык ресурс] URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/ (қаралған күні: 18.06.2021)

Чесновский, М.Э. Страны Средней Европы в международных отношениях (1989–2014 гг.). В 2 ч. Ч. 2. Страноведческий аспект: пособие / М.Э. Чесновский. – Минск: БГУ, 2016. – 239 с. – С. 111.

«Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы. [Электрондык ресурс] URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (қаралған күні: 18.06.2021)

Шипилов А.В. Российские соотечественники: эволюция статуса, внимания и понимания / Власть, 2017, № 25(10), с.129-135.

Zhampeissof D.A. Legal Aspects of Ethnic Repatriation: Comparative and Juridical Analysis. Middle East Journal of Scientific Research, 15(6), 2013. P. 794–803. // [Электрондык ресурс] URL: <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.15.6.113121> (қаралған күні: 18.06.2021)

References

Verner N.V. Sootechestvenniki kak element politiki «myagkoj sily» [Compatriots as an element of the policy of “soft power”] / Voprosy politologii, 2018, № (3), s.161-175.

Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities Adopted in New York 18 December 1992 (GA resolution 47/135) // [Elektron. resurs] URL: <https://www.oas.org/dil/1992%20Declaration%20on%20the%20Rights%20of%20Persons%20Belonging%20to%20National%20or%20Ethnic,%20Religious%20and%20Linguistic.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)

Dragneva S. Obrazovatel'naya politika Bolgarii v otnoshenii bolgar zarubezh'ya / [Educational policy of Bulgaria towards Bulgarians abroad] / B'lgarite v Severnoto Prichernomorie // [Elektron. resurs] URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Usur/D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/2019-2020/found/%D0%98%D1%8E%D0%BD%D1%8C/6216.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)

Estman Milton J. Ethnic Pluralism and International Relations. Canadian Review of Studies in Nationalism. XVII. 1–2 (1990), Professor at Cornell University, USA.

Gonzalez III J. Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influences, USA: Mill City Press, 2012.

<https://www.enbek.gov.kz/ru/node/345001> (Accessed: 18.06.2021)

<http://www.ruvek.ru/?module=articles&action=view&id=9744&theme=23> (Accessed: 18.06.2021)

Zakon za b'lgarite, zhiveeshchi izv'n Republika B'lgariya ot 11.04.2000 g. [Law on Bulgarians Living Outside the Republic of Bulgaria] B'lgarskiyat praven portal // [Elektron. resurs] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612> (Accessed: 18.06.2021)

Zakon za vissheto obrazovanie. B'lgarskiyat praven portal [Higher Education Act] // [Elektron. resurs] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361> (Accessed: 18.06.2021)

Kymlicka, W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Clarendon Press. 1995.

«Qazaqstan-2050» Strategiasy qalyptasqan memleketin jaŋa saiasi baǵyty» Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti – elbasy N.Ä. Nazarbaevtyñ Qazaqstan halqyna Joldauy [Address by the Leader of the Nation, N.Nazarbayev «Kazakhstan-2050» Strategy: New political course of the established state». [Elektron. resurs] URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (Accessed: 18.06.2021)

Lyons T. Diaspora Lobbying and Ethiopian Politics, Diaspora Lobbies and the US Government: Convergence and Divergence in Making Foreign Policy, ed. Dewing J., Segura R., 2014, p. 163.

Memleket basshysynyn «Bolashakqa bardar: ruhani zhaŋgyru» atty 2017 zhylgy 12 sәuirdegi maqalasy [Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity 12 april 2017 year] // [Elektron. resurs] URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (Accessed: 18.06.2021)

Mendikulova G.M. Istoricheskie sudby kazahskoi diaspori. Proishojdenie i razvitie. Monografiya. [Historical destinies of the Kazakh diaspora. Origin and development. Monograph.]. Almaty: Ğylym, 1997. – 264 s.

Nacionalna strategiya za b'lgarskite grazhdani i istoricheskite b'lgarski obshchnosti po sveta ot 23.07.2014 g. // Oficialen sajt na Ministerski s'vet. Portal za obshchestveni konsul'tacii [National strategy for Bulgarian citizens and historical Bulgarian communities around the world from 23.07.2014] // Oficialen sajt na Ministerski s'vet. Portal za obshchestveni konsul'tacii // [Accessed: 18.06.2021] [Elektron. resurs] URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938> (Accessed: 18.06.2021)

Ragazzi F. Governing Diasporas, International Political Sociology, 2009, No. 3, p. 383.

Razdobarov V.V., Pavlov E.A. O polozhenii sootechestvennikov v stranah SNG i ih podderzhke Rossijskoj Federaciej [On the situation of compatriots in the CIS countries and their support by the Russian Federation]. – Analiticheskij vestnik Soveta Federacii Federal'nogo sobraniya RF «Zashchita prav i interesov sootechestvennikov, prozhivayushchih za rubezhom». – Moskva, 2005, № 20 (272). CH. I. – S. 52-62.

Skrinnik V.M. Rossiia i zarubejnye sootechestvenniki: problemy konsolidacii i integracii v novyh geopoliticheskikh usloviyah. [Russia and Foreign Compatriots: Problems of Consolidation and Integration in New Geopolitical Conditions]. Bishkek: KRSU, 2008. – 432 s.

Federal'nyj zakon «O gosudarstvennoj politike Rossijskoj Federacii v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom» ot 24.05.1999 № 99-FZ [Federal Law “On the state policy of the Russian Federation in relation to compatriots abroad” dated May 24, 1999 No. 99-FZ] // [Elektron. resurs] URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/ (Accessed: 18.06.2021)

Chesnovskij, M. E. Strany Srednej Evropy v mezhdunarodnyh otnosheniyah (1989–2014 gg.) [Central European countries in international relations (1989–2014)]. V 2 ch. CH. 2. Stranovedcheskij aspekt: posobie / M. E. Chesnovskij. – Minsk: BGU, 2016. – 239 s. – S.111

«Halyqtyn köşi-qony turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2011 jylgy 22 şildedegi № 477-IV Zańy [Law of the Republic of Kazakhstan «On Migration», dated 22 July 2011 No. 477-IV]. [Elektron. resurs] URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (Accessed: 18.06.2021)

Shipilov A.V. Rossijskie sootchestvenniki: evolyuciya statusa, vnimaniya i ponimaniya [Russian compatriots: evolution of status, attention and understanding] / Vlast', 2017, № 25(10), s.129-135.

Zhampeissovo D.A. Legal Aspects of Ethnic Repatriation: Comparative and Juridical Analysis. Middle East Journal of Scientific Research, 15(6), 2013. P. 794–803. // [Elektron. resurs] URL: <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.15.6.113121> (Accessed: 18.06.2021)